

עם פתיחת תערוכתה של אניסה אשקר במוזאון לתרבות האסלאם ועמי המזרח בבאר שבע חשוב להצביע על ייחודה: לראשונה אנו מציגים תערוכה המוקדשת כולה ליצירתה העכשווית של אמנית מקומית. מאז פתיחת המוזאון בחורף 2014 הוקדשו התערוכות לאובייקטים, חומרים ומוטיבים מתרבות האסלאם שמקורם במרחבים גאוגרפיים שונים. בתערוכות שולבו מוצגים היסטוריים מארצות האסלאם וממקורות אחרים ביצירות של אמנים עכשוויים, מוסלמים, נוצרים ויהודים מן הארץ ומהעולם. החיבור של מזרח ומערב ועבר והווה הוא עיקרון מנחה בתפיסה האוצרותית של המוזאון. התערוכה "זהב שחור" של אניסה אשקר, ילידת עכו 1979, היא מהלך חדש ומלהיב, אשר בו בזמן ממשיך את אידאל השילוב התרבותי שאנחנו מבקשים לקדם במוזאון. בביוגרפיה שלה וביצירתה האמנותית מציעה אניסה אשקר מבט מורכב על הקשרים התרבותיים הפעילים באזורנו, כפי שהם מגולמים בחייה כאמנית וכאישה ערבייה מוסלמית במדינת ישראל.

אשקר היא אמנית בולטת בשדה האמנות בארץ שהציגה לא מעט גם באירופה ובארה"ב. היא מן הדמויות המובילות והמשפיעות בקרב קבוצה הולכת ומתרחבת של יוצרות ערביות צעירות שבחרו באמנות כדרך לביטוי אישי וכאמצעי להנכחת עצמן בתוך ומחוץ למסגרות וגבולות שהמגדר, המוצא והמסורת מתייבים להן.

כבר בעת לימודיה במדרשה לאמנות במכללת בית ברל התבלטה במיצגים שלה והיא מתמידה עד היום ביצירתם. אלה הם מופעים תאטרליים־טקסיים חד־פעמיים, הנראים לעתים כאלתור על אף שהם מתוכננים היטב, ובהם היא מבצעת פעולות שונות בעזרת חומרים טעוני סמליות, כגון קפה, חלב, כותנה, ובתערוכה הנוכחית – תמרים, זהב, שטיחים ומי ים.

השפה היא יסוד משמעותי במיצגים שלה וביצירתה בכלל. אשקר מדברת, ממלמלת, צועקת, נאבקת בערבית גם כשברור לה שרוב הקהל המתבונן בה, בארץ או בחו"ל, אינו מבין את הנאמר. המילים עצמן אינן "המסר", על כל פנים לא כל המסר. השימוש בשפה הערבית, שפתה של האמנית, הוא לא רק הבעה באמצעי המוכר, שבו היא מרגישה בבית, אלא גם הצהרה גלויה על נכס תרבותי עשיר ומגוון שהוא שלה ואליו היא משתייכת. אמנות המילים באה לידי ביטוי בתרבות האסלאם באמצעות הקליגרפיה, מיומנות שאניסה אשקר למדה מגיל צעיר והייתה לחלק משמעותי מיצירתה כאמנית בוגרת. מצע הכתיבה של אניסה אשקר הוא קודם כול הפנים שלה; כך היא מחברת את נוכחותה הגופנית המוחשית עם האי־אות המופשטות שהמילים מייצגות. מדי יום ביומו, מאז לימודיה במדרשה, היא כותבת על פניה, משפטים שלמים ולעתים קרובות רק מילה בצד העין – למשל "חיי", "חירותי" – במופע מתמשך

המזוהה איתה ועם הפרסונה האמנותית שלה; בדומה, למשל, לחליפות שלובשים זוג האמנים הבריטים גילברט וג'ורג' או המגבעת של האמן הגרמני יוזף בויס. הבחירה לצאת אל העולם כשהיא נושאת את אמנותה על גופה כאיפור טקסטואלי מבטאת מחויבות עמוקה – שלא אחת נתקלת באי־הבנה או בעוינות – לזהותה כאמנית, כאישה, כערבייה. בפעולה זו, כמו גם בשאר עבודותיה, החיבור בין החיים לבין האמנות אינו ניתן להפרדה. על כן הביוגרפיה, זיכרונות הילדות והמשפחה מזינים לעתים קרובות את הפרשנות לעבודתה של אשקר כאילו ידיעת ה"מקור" מאפשרת הסבר בר־תוקף לתוצאה. אבל אין לטעות כאן; יצירתה של אשקר, גם כשהיא מגייסת נתחים מחייה ומחיי הקרובים לה וכמובן את גופה ואת פניה, אינה עיסוק נרקסיסטי בעצמה ובעולמה האישי לכשעצמו. כאמנית בעלת תודעה פמיניסטית, אשקר יודעת לא רק כי "האישי הוא פוליטי" כמאמר הטיעון הידוע, אלא גם כי יש להזכיר שוב ושוב את הרלוונטיות שלו, בין השאר באמצעות הנכחת נשיותה וערביותה במרחב הציבורי.

מורכבות זוהות ביצירתה של אניסה אשקר מתגלה בתערוכה זו גם בשימוש שהיא עושה בכלים ובדימויים קלטיים מתרבות אירופה. כלי החרסינה הכחולה מדלפט שבהולנד שהיא מצמידה לתצלומי הדיוקן שלה וצלחות דקורטיביות מצוירות בדימויים ממסורת האמנות האנגלית והספרדית שהיא רוכשת ומדביקה לציורי צבע מופשטים, מעידים על מכלול יחסים רב־כיווני שבתוכו היא חיה ויוצרת: מסורת האמנות המערבית שלמדה וממנה צמחה והתגבשה תודעתה כאמנית, בצד מסורת האורנמנט המזרחי, המגלה העדפה לזהב ולצבעוניות

עשירה; מסורת הציור על בד, המזוהה כ"אמנות יפה" או "גבוהה", הנושאת את דגל המקוריות ואת הביטוי העצמי באמנות המודרנית שבתוכה אשקר יוצרת, בצד הגלגולים של הדימויים האמנותיים מהמאות ה־17 וה־18 לכלי בית מעוטרים, המיוצרים כסוג של אמנות פופולרית על גבול הקיטש. השימוש שלה בחפץ מן המוכן (רדימייד) והציור המופשט באמצעות צבע שהיא שופכת ומתיזה על הבד ועל הצלחות והספלים שייכים, ללא ספק, לשפת האמנות המודרנית האירופית והאמריקנית; ואילו משטחי הזהב מהדהדים מסורות קדומות בתרבות הביזנטית והמוסלמית. הקליגרפיה הערבית מתקשרת עם אמנות עתיקה ועם השפה הכתובה, בעוד שתצלומים מן האלבום המשפחתי מעידים על נורמות מודרניות שהשתלבו בחיי המשפחה הערבית בעכו בה גדלה. האמנית מתהלכת בחופשיות בין כל השבילים הללו, לעתים במסלול רחב שבו הולכים גם אחרים ולעתים במשעול צר שבו היא צועדת חשופה, באמונה ובעקשנות.

את שלל הדימויים והחומרים, הכוללים גם מיצבים מחול ומעיסת תמרים, קושר פס הקול של התערוכה שלפעמים משתתף בנרטיב שלה ולפעמים מתמוסס בעדינות בחלל באווירה הגותית. המוזיקאי ומעצב הסאונד, איאן ריכטר, מצא בדימויים העוצמתיים שהציגה אשקר ובנוכחות המשמעותית של חלל המסגד מקורות השראה: מדבר, תפילה, ים, אהבה, היסטוריה, אנושיות, ותרבויות המערב והמזרח התיכון – ומאלה הוא יצר עבודת סאונד בת חמישה חלקים. שלושה מולחנים, בהם נכללה גם הקלטת שיחה בין אניסה לבין אביה על אודות התצלומים מהאלבום המשפחתי שהאב צילם. שניים הם הקלטות היסטוריות, מעין רדימייד מוזיקלי: האחת

אינסטרומנטלית, מוזיקה טורקית קלסית, "טקסים חיג'אז" שהוא אלתור מלוּדי במקאם (מודוס) החיג'אז של אהמט ג'וודט (Taxim Hicaz by Ahmet Djewdet). היצירה שהוקלטה באיסטנבול בשנות העשרים למאה ה־20 מתחברת להיסטוריה הטורקית של הבניין. השנייה היא הקלטה מ־1909 של שיר אהבה מזרח־תיכוני, Bouchraka Ya Kalbi ("היה מאושר, ליבי!"), בביצוע מוחמד אפנדי אלעאשק (Mohamed Effendi El-Achek), הד להווי המוזיקלי בבית הוריה של אניסה שבו האזינו ושרו את שיריהם של גדולי הזמר הערבי.

ההזמנה להציג בבאר שבע, במוזאון השוכן במבנה שהיה מסגד עות'מאני, עורר את זיכרונותיה של אשקר מהמסגד בעכו, אף הוא מבנה עות'מאני. חלל התצוגה במוזאון זה שונה מכל המוזאונים האחרים בהם הציגה: אין הוא "קובייה לבנה" המתיימרת לניטרליות; יש לו היסטוריה וזהות מובחנת ובמרכזו כיפה. אשקר מכניסה למוזאון את זיכרון מנורות השמן הגדולות והרבות של המסגדים העותמאניים, המשתלשלות מטבעות גדולות. בגרסה שלה אשקר עוטפת את טבעות המנורה בעיסת תמרים – לעץ התמר ולפריו מעמד מיוחד באסלאם בטקסים ובחיי היום־יום. עליהם פיזרה האמנית עלי זהב כניצוצות אור היורד מלמעלה. ביצירתה של אניסה אשקר הגופני והרוחני, היקר והעממי, הצורך הבסיסי והשאיפה אל הנשגב לעולם משולבים וממוזגים זה בזה, וכך גם ההיסטורי והעכשווי, המפורש והמסתורי.

הקמת התערוכה "זהב שחור" במוזאון לתרבות האסלאם ועמי המזרח הייתה תהליך ממושך של התגבשות וליטוש, המלווים באתגרים שונים של ביצוע. התודה והברכה לאוצרת המוזאון, ד"ר שרון לאור־סירק, על

היוזמה לתערוכה מיוחדת זאת ועל הליווי לאורך כל שלבי הקמתה. אנו מודים לדיאנה דלל על מעורבותה בשלבים המוקדמים של תכנון התערוכה. בביצוע התערוכה זכינו בשיתוף פעולה עם מספר בעלי מקצוע משובחים: צוחר בן יהודה ("בין המסגרות") שעמד במשימה המורכבת של מסגור התצלומים הגדולים, יורם עמוס (א.ג.י עבודות אלומיניום ושיפוצים) שהתגייס למשימה של עבודות העץ, המתכת והחול, איאן ריכטר שאחראי ליצירת הסאונד ולפרישתו בחלל – יבואו כולם על הברכה על מאמציהם המסורים חרף הקשיים שבדרך. תודתנו שלוחה לאילן שוורץ (Artadmin) על פתרונות התלייה וליהודה לוי על התאורה ולצוות המוזאון, נירית דהן, עמוס כהן ושימירת אטדגי, על חלקם החשוב בהפקה.

קטלוג התערוכה אף הוא פרויקט רב משתתפים. תרומה חשובה לקטלוג הרים ד"ר חוסני אלחטיב שחאדה, משורר ואוצר, ראש החוג לאמנות במכללת לוינסקי לחינוך, מרצה לתולדות האמנות, התרבות וההיסטוריה של האסלאם, שמלווה את יצירתה של אניסה אשקר זמן רב וחלק עימנו את תובנותיו במאמר מעורר ההשראה. הראיונות שקיימה ד"ר שרון לאור־סירק היו בסיס חשוב לטקסט המציע צוהר לעולמה של האמנית ולהבנת יצירתה מתוך כך. בקטלוג תלת־שפתי זה יש לאנשי הלשון והתרגום תפקיד משמעותי ביותר: קרין חזקיה עורכת הלשון והמתרגמים נוואף עת'אמנה ועינת עדי תרמו רבות לצלילות ולנהירות של הרעיונות המובעים בו ועל כך אנו אסירי תודה להם. ראויים להוקרה הצלמים של העבודות בקטלוג: ברק ברינקר, תום בוקשטיין ולנה גומון על העבודה האיכותית. ועל האריזה המהודרת של כל החומרים יחד אחראי מעצב הקטלוג יוסי ג'יברי,

שתמיד נעים להודות לו על מאמציו ועל כישרונו. את המיצג הפיקה אלינה יקירביץ ואת הווידאו של המיצג צילם אודי אלפסי. אנו מוקירים בתודה את התמיכה הנדיבה של מפעל הפיס – המועצה לתרבות ואמנות – באמנית ביצירת המיצב והמיצג ואת התמיכה במוזאון בפרסום קטלוג התערוכה. מעל לכול אנו חבים תודה עמוקה לאמנית אניסה אשקר, שנענתה להזמנתנו להציג במוזאון לתרבות האסלאם ועמי המזרח ויצרה תערוכה שלבטח תטביע חותם.

ד"ר דליה מנור

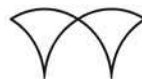
מנהלת ואוצרת ראשית

מוזאון לתרבות האסלאם ועמי המזרח

באר שבע

אניסה אשקר
זהב שחור
أنيسة أشقر
ذهب أسود

Anisa Ashkar
Black Gold

מוזאון לתרבות
האסלאם ועמי המזרח
متحف الحضارات
الإسلامية والشرق
Museum of
Islamic and
Near Eastern
Cultures